

RATIO DECIDENDI – ЄДНІСТЬ ТА СТАЛІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ*

Практика Європейського суду з прав людини

ВИТЯГ ІЗ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 1 БЕРЕЗНЯ 2006 РОКУ У СПРАВІ “СЕЙДОВИЧ ПРОТИ ІТАЛІЇ”**

Заявнику, якого підозрювали у вбивстві, був обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, але оскільки його не могли знайти, то його визнали таким, що переховується від правосуддя (*latitante*).

Із цих підстав органи влади призначили йому адвоката, якому повідомили про те, що справи його клієнта і ще чотирьох інших осіб передані на судовий розгляд із визначеною датою.

Адвокат брав участь у судовому процесі, але заявник був відсутній.

Римський суд присяжних у заочному порядку засудив заявника до ув'язнення.

Адвоката заявника було поінформовано про те, що рішення суду присяжних передано до реєстру, адвокат рішення не оскаржував.

Заявник стверджував, що він не мав можливості відновити перегляд справи через те, що він не був поінформований про існування національного засобу правового захисту, не знав про рішення Римського суду присяжних і це рішення йому ніколи не було надано; він також не знав про існування щодо нього кримінального провадження і що його вважають “утікачем”.

Заявник зауважив, що просто був підданий міжнародному ордеру на арешт, а до арешту він не отримав жодної офіційної інформації щодо обвинувачення або дати судового розгляду його справи.

Європейський суд з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ) зазначив, що у Рекомендації № R (2000) 2 щодо повторного розгляду або повторного відкриття окремих справ на національному рівні після рішень ЄСПЛ Комітет міністрів Ради Європи закликав Договірні Сторони “вивчити питання” їх національних правових систем з метою забезпечення відповідних можливостей повторного розгляду справи, включаючи повторне відкриття провадження у випадках, коли Суд встановив порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція),

* Рубрика функціонує під егідою Юридичного порталу RATIO DECIDENDI.

** Витяг із рішення Європейського суду з прав людини від 1 березня 2006 р. у справі “Сейдович проти Італії”, сформований Л. Сидоровою.

особливо коли: і) потерпіла сторона продовжує зазнавати дуже серйозних негативних наслідків у зв'язку з результатом розгляду національного рішення, яке не було належним чином усунуто справедливою компенсацією і не може бути виправлене, за винятком повторного розгляду або повторного відкриття; ii) рішенням Суду про це зроблено висновок, що: а) оскаржуване національне рішення по суті суперечить Конвенції, або б) встановлене порушення ґрунтується на процедурних помилках або недоліках таких, що серйозні сумніви ставляться до результатів оскаржуваних національних проваджень.

Що стосується засобу правового захисту, Суд нагадав, що метою дотримання принципу вичерпання національних засобів правового захисту є надання Договірним державам можливості запобігати або виправляти порушення, висунуті проти них. Цей принцип ґрунтується на припущенні, що існує ефективний засіб правового захисту щодо передбачуваного порушення у внутрішній системі. Таким чином, важливим аспектом принципу є те, що механізм захисту, встановлений Конвенцією, є допоміжним для національних систем захисту прав людини.

У контексті механізму захисту прав людини принцип вичерпання національних засобів захисту має застосовуватися з певною мірою гнучкості і без надмірного формалізму, і цей обов'язок вимагає лише того, щоб заявник мав нормальне звернення до засобів захисту, які можуть бути ефективними, адекватними та доступними.

Зокрема, єдині засоби правового захисту, які вимагає вичерпання Конвенції, стосуються тих, що передбачають порушення, і водночас є доступними та достатніми.

Існування таких засобів правового захисту повинно бути достатньо певним не тільки в теорії, а й на практиці, у разі відсутності необхідної доступності та ефективності.

Крім того, відповідно до “загальновизнаних норм міжнародного права” можуть існувати особливі обставини, які звільняють заявників від зобов'язання вичерпати внутрішні засоби правового захисту в їх розпорядженні. Проте існування простих сумнівів щодо перспектив успішності конкретного засобу правового захисту, яке не є очевидно безперспективним, не є вагомою причиною невичерпання національних засобів захисту.

Пункт 1 ст. 35 Конвенції передбачає розподіл тягаря доказування. Уряд зобов'язаний запевнити ЄСПЛ, що засіб правового захисту був ефективним і доступним у теорії та на практиці на відповідний час, тобто він був доступний, здатний забезпечити відшкодування скарги заявника та запропоновані обґрунтовані перспективи успіху.

У цій справі Суд зауважив, що якби заява заявника про дозвіл на оскарження вироку була подана вчасно, то час, призначений для оскарження, відновлювався б таким чином, що особі, засудженій заочно в першій інстанції, надавалася б можливість обґрунтувати свої підстави для оскарження у світлі міркувань, викладених у рішенні проти них, та представити фактичні та юридичні аргументи, які вони вважають необхідними для захисту, у процесі апеляційного провадження. Проте в конкретних обставинах цієї справи, в яких рішення було вручено офіційно призначеному захисникові заявника, заява з цього приводу могла бути подана лише за умови виконання двох умов: якщо засуджений може довести, що він не мав ефективних знань про рішення суду, і якщо він свідомо не відмовився визнати процесуальні дії.

Заявник міг довести, що він виконав першу з цих умов виключно тому, що його обвинувачення не було надано йому особисто до дати, коли вона стала остаточною. Щодо другої умови, то заявник почав переховуватися відразу після злочину, і це могло змусити італійські органи зробити висновок, що він навмисно прагнув уникнути суду.

Суд вважає, що невизначеність щодо розподілу тягаря доказу щодо другої умови є фактором, який необхідно враховувати при оцінці ефективності засобу правового захисту, на який посилається Уряд. У цій справі ЄСПЛ не переконаний, що, як наслідок зазначеної вище невизначеності щодо тягаря доказування, заявник не зіткнувся із серйозними труднощами з наданням переконливих пояснень.

Звідси випливає, що в конкретних обставинах справи заява про поновлення строку оскарження не мала б великих шансів на успіх.

Заявник стверджував, що його право на справедливий суд було порушено, оскільки якби він знав, що йому було пред’явлено звинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, він міг би зробити повністю обізнаний вибір щодо свого адвоката.

1. Загальні принципи щодо заочного розгляду справи

(а) Право на участь у слуханні та отримання нового судового розгляду

Хоча це прямо не згадується у п. 1 ст. 6, об’єкт і мета статті, взятої в цілому, свідчить про те, що особа, “обвинувачена в кримінальному злочині”, має право брати участь у слуханні. Крім того, підпункти (с), (d) і (e) п. 3 гарантують “кожному, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення”, правом “захищатися особисто”, “вивчати докази” і “мати безкоштовну допомогу перекладача, якщо він не розуміє або не розмовляє мовою, яка використовується в суді”, і важко зрозуміти, як він може реалізувати ці права без присутності.

Хоча процедури, які відбуваються за відсутності обвинуваченого, самі собою не є несумісними зі ст. 6 Конвенції, відмова від правосуддя,

безсумнівно, відбувається, коли особа, засуджена заочно, не може згодом отримати від суду, який оголосив обвинувачення, рішення та коли не було встановлено, що особа відмовилася від свого права виступити і захищатися, або що мала намір уникнути судового розгляду.

Суд також нагадав, що обов’язок гарантувати право обвинуваченого у кримінальному злочині бути присутнім у залі суду, або під час початкового провадження, або у повторному судовому засіданні вважається одним з основних з огляду на вимоги ст. 6.

Відповідно, відмова у відновленні провадження, проведеного за відсутності обвинуваченого без будь-яких ознак того, що обвинувачений відмовився від свого права бути присутнім під час судового розгляду, є “грубою відмовою у справедливості”, що робить провадження таким, що явно суперечить положенням ст. 6 або закріпленим у ній принципам.

Особі, яку обвинувачують у вчиненні кримінального злочину, не слід залишати тягар доведення того, що вона не прагнула уникнути правосуддя, або що його відсутність пов’язана з форс-мажорними обставинами. Водночас національні органи влади можуть оцінити, чи обвинувачений виявив правомірну причину для його відсутності, або чи було щось у матеріалах справи для того, щоб визнати, що він був відсутній з причин, що не підпадають під його контроль.

Відповідно до положень п. 3 (а) ст. 6 Конвенції кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального злочину, має право “негайно, на зрозумілій мові і в деталях, інформувати про характер і причину обвинувачення проти нього”. Це положення вказує на необхідність звернути особливу увагу на повідомлення про “обвинувачення” підсудному. Обвинувальний акт відіграє вирішальну роль у кримінальному процесі, оскільки саме з моменту його оприлюднення обвинувачений офіційно отримує фактичну та правову основу обвинувачення проти нього. У кримінальних справах надання повної, докладної інформації про звинувачення проти обвинуваченого, а отже, і правова характеристика, яку суд може прийняти у справі, є важливою передумовою для забезпечення справедливості провадження.

Хоча представництво адвокатами підсудних заочно і не є абсолютним, право кожного, кого обвинувачено в кримінальному злочині, ефективно захищатися адвокатом, якого призначено офіційно, якщо це необхідно, є однією з фундаментальних особливостей справедливого судового розгляду. Особа, обвинувачена у вчиненні кримінального злочину, не втрачає права на це право лише через те, що вона не була присутня на суді. Для справедливості системи кримінальної юстиції надзвичайно важливо, щоб обвинувачений був адекватно захищений як на першій інстан-

ції, так і на апеляції, а органи влади повинні вжити всіх заходів щодо забезпечення цього.

Хоча кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, наділяється правом “захищатися особисто або через правову допомогу...”, п. 3 (с) ст. 6 не визначає спосіб здійснення цього права. Таким чином, він залишає Договірним державам вибір засобів забезпечення такого права з огляду на національні судові системи.

Завдання Суду полягає в тому, щоб з’ясувати, чи обраний ними метод відповідає вимогам справедливого судового розгляду. У зв’язку з цим необхідно пам’ятати, що Конвенція покликана “гарантувати не права, які є теоретичними чи ілюзорними, а права, які є практичними та ефективними”, і що призначення адвоката саме собою не гарантує ефективності допомоги, яку він може надати обвинуваченому.

Проте держава не може бути притягнута до відповідальності за кожен недолік з боку адвоката, призначеного для надання безоплатної правової допомоги. З незалежності юридичної професії від держави випливає, що поведінка захисту є, по суті, справою між стороною і його адвокатом, незалежно від того, призначається вона за схемою правової допомоги або фінансується приватно. Відповідно до п. 3 (с) ст. 6 Конвенції компетентні національні органи зобов’язані втручатися лише в тому випадку, якщо відмова адвоката з надання безоплатної правової допомоги надати ефективне представництво виявляється або достатньо доведена до їхньої уваги іншим способом.

При розгляді аналогічних справ Суд постановив, що інформування особи про обвинувачення, порушене проти неї, є правовим актом такого значення, що він повинен здійснюватися відповідно до процедурних і матеріальних вимог, здатних гарантувати ефективне здійснення прав обвинуваченого. Невизначені та неформальні знання не можуть бути достатніми.

Проте Суд не може виключити можливість того, що певні встановлені факти можуть надати однозначну вказівку на те, що обвинувачений знає про існування кримінального провадження проти нього, про характер і причину обвинувачення і не має наміру брати участь під час судового розгляду або бажає уникнути переслідування. Це може статися, наприклад, у випадках, коли обвинувачений заявляє публічно чи письмово, що він не має наміру відповідати на виклики, про які він дізнався через інші джерела, ніж влада, або ухиляється від спроби арешту, або коли матеріали доводяться до відома органів влади, які однозначно показують, що він знає про провадження у справі проти нього та звинувачення, з якими він стикається.

У цій справі Уряд посилався на можливість заявника подати клопотання про дозвіл на оскарження вчасно.

Суд просто повторив зауваження, що може бути невизначеність із розподілом тягаря доказу щодо цієї передумови. Тому виникають сумніви, чи поважалося право заявника не доводити, що він не мав наміру ухилитися від судового розгляду. Заявник, можливо, не зміг надати переконливі пояснення, коли суд просив це зробити, чи оскаржується обвинуваченням, чому незабаром після злочину він залишив свій дім, не залишивши контактної адреси і не проїхавши до Німеччини.

Крім того, заявникові, який, можливо, визнав, що мав “ефективне знання про рішення” незабаром після арешту в Німеччині, залишилося лише десять днів, щоб подати заяву про відмову в строк. Немає жодних доказів, які свідчать про те, що він був поінформований про можливість відновлення часу, призначеного для оскарження його засудження, та про короткий час, наявний для спроби такого засобу. Ці обставини, взяті разом із труднощами, які особи, затримані в іноземній країні, зіткнулися зі швидким зверненням до адвоката, знайомого з італійським законодавством, і надавши йому точний звіт про факти та детальні інструкції, створили об’єктивні перешкоди для використання заявником засобу правового захисту, передбаченого процесуальним кодексом.

Звідси випливає, що засоби правового захисту не гарантували з достатньою впевненістю, що заявник матиме можливість з’явитися на новому судовому засіданні для представлення свого захисту.

Зважаючи на викладене вище, Суд вважає, що заявник, який був заочно засуджений і не довів, що намагався уникнути суду або однозначно відмовився від свого права брати участь у суді, не мав можливості отримання нового рішення по суті обвинувачення проти нього судом, який його вислухав відповідно до своїх прав захисту.

Отже, у цій справі було порушення ст. 6 Конвенції.

Цей висновок робить необхідним той факт, щоб Суд не розглядав твердження заявника про те, що захист, проведений його адвокатом, був неефективним і що його ідентифікація з боку італійських органів влади була неточна і сумнівна.